

Az erdő és a természetvédelem

RAKONCZAY ZOLTÁN

Az utóbbi években lapunk hasábjain gyakran jelentek meg a természetvédelemmel kapcsolatos írások. Ezek néha már-már azt a látszatot keltették, mintha lerágott csontokon rágódnánk, egymást ismételtetnénk, és teljesen egységes véleményen lennénk. Mindezekben van is némi igazság. A felvetett kérdések kissé unalmassá váltak, gyakran ugyanazokat a témákat ismételtetjük és többé-kevésbé meg is egyezünk.

A fentiek ellenére (vagy talán éppen ezért) üdvözölni kell a lap főszerkesztőjének és a Bükki Nemzeti Park igazgatójának azt a megállapodását, mely szerint bővebb teret szentelnek az erdő és a természetvédelem kapcsolatának. Sikert azonban csak akkor várhatunk, ha őszintén írunk és a tényeket nem keverjük össze a véleményekkel. Gyakran tapasztalható ugyanis, hogy történelmi (és számszerűsíthető) vitathatatlan tényeket „nem hiszenek el” és megfordítva, véleményeket tényként kezelnek.

Mert tény például (és nem az író véleménye), hogy az erdőterület aránya az elmúlt ötven év alatt $12\frac{3}{4}\%$ -ról $17\frac{1}{2}\%$ -ra, a felszabadulás óta kerekén egy félmillió hektárral emelkedett, és ezzel többé-kevésbé arányosan nőtt az élőfa-készlet, a kitermelhető fatömeg; tény, hogy Magyarországon az erdőkben nem hogy nincs rablógazdálkodás, hanem szakszerű, bővített újratermelés folyik. Tény azonban az is, hogy az erdők elvékonyodtak és megfiatalodtak (ami a sok új erdőtelepítés miatt egyébként részben érthető is); ha nem is katasztrofálisan, de romlik az erdők egészségi állapota; nagy a vadkár; a természet-szerű erdők területe az elmúlt 20 év alatt közel $20\frac{1}{2}\%$ -kal csökkent.

Tény az is, hogy a természetvédelem bölcsője az erdészet volt, meg az is, hogy a természetvédelem által óvott erdők kiterjedése 220 ezer ha (és nem annyi, amennyit gyakran olvasunk).

Mindenképpen hiányolni kell azonban a vitát. Nem a felesleges, önmagáért való vitatkozást, hanem az igazi, őszinte, szakszerű, tárgyilagos vitát. Ez a lap hasábjain hiánycikk. Most csak a természetvédelemről szólva el kell ismernünk, hogy ha egymástól eltérő vélemények is „leírásra” kerülnek, vita még sincs, mert nem vita az, ha két szerző egymástól teljesen eltérő értelmű cikket ír egy-két év vagy néhány hónap időbeli eltolódással. Teszi ezt anélkül, hogy az életben bármi változna. A vélemények eltérnek egymástól, de minden megy tovább a maga útján. Lehet, hogy kellenek ilyen leíró jelleű írások, de előrelépést csak akkor várhatunk, ha a vitatható kérdéseket valóban megvitatjuk, majd többé-kevésbé egységes álláspontra helyezkedünk, és azután ezek szerint cselekszünk.

A hétköznapi munkában — a gyakorló erdész és a természetvédő szempontjából — a legnagyobb szerepe annak van, hogy ki látja el az erdő természetvédelmi kezelését. A történelmi hűség kedvéért meg kell említeni, hogy 1961-ig a természetvédelem szerves része volt az erdészetnek. Ezt követően 1962 és 1972 között a természetvédelmi kezelést az állami erdőgazdaságok, majd 1973-tól 1979-ig zömében az állami erdőrendezőiségek, kisebb részben az erdőgazdaságok végezték. Az 1979-ben végrehajtott MÉM—OKTH átszervezés következtében az állami erdőrendezőiségek, illetve erdőfelügyelőiségek ma erdőt nem kezelnek. A védett erdők kerekén $80\frac{3}{4}\%$ -át az OKTH felügyelőiségei és a nemzeti parkok igazgatóságai kezelik, $20\frac{1}{4}\%$ -át pedig az erdőgazdaságok. De ez „csak” a természetvédelmi kezelésre érvényes. Valójában az erdők né-

hány ezer hektár kivételével az erdőgazdaságok és a termelőszövetkezetek használatában vannak.

Ez a „kettősség” vagy „hármasság” a nézeteltérések egyik, de csak egyik forrása. Ez az a téma, ami az érdekeltek nagy részében mindig az ideiglenesség, az átmenetiség, a rendezetlenség látszatát vagy érzését kelti. És ez az érzés nem is alaptalan.

Mégis azt kell mondani, hogy a jelenlegi status quo tudomásulvétele mellett azokban a kérdésekben kell közelíteni egymás álláspontjához, amelyek ezen felül, vagy ezen belül vannak és többé-kevésbé függetlenek ettől. Ezek után lássunk néhány vitára érdemes kérdést:

- az erdészet szerepe (ma!) a természetvédelemben;
- mi tekinthető ma Magyarországon természetszerű erdőnek?;
- hol van az apadék „megengedhető” felső határa?;
- hol kezdődik a flóra-, vagy faunahamisítás?;
- az erdészet szerepe a környezetvédelemben;
- kinek, meddig és miért jó az, ha a természetes eredetű, jó tölgy- és bükk-erdő helyén mesterséges fenyveseket létesítünk?;
- mi jobb a magyarnak, a mesterséges erdő, vagy a természetes (persze ahol mindkettő szóba jöhet)?;
- milyen területeken folytassuk az erdőtelepítéseket és fásításokat?;
- miért nem tekinti az erdőgazdasági üzemterv védettnek egy nemzeti park nem szigorúan (fokozottan) védett részeit?;
- mit kell érteni a „környezetvédelmi erdő” fogalma alatt?;
- ki fedezze azt a „kárt”, ami egy-egy erdőgazdálkodót „terhel”, a védett, vagy védelemre érdemes erdőterületek egyenlőtlen eloszlása miatt?

Kizárólag olyan kérdéseket soroltam fel, melyek a szaksajtó napi témái, és részben vagy egészben megválaszolatlanok.

Véleményem szerint ugyanolyan káros felfűjni, dramatizálni, kihegyezni vagy hajánál fogva előráncigálni apróbb, jelentéktelen vagy lezárt témákat, mint amilyen káros nyitott, le nem zárt, el nem döntött jelentős, irritáló kérdéseket udvariasságból, kényelemszeretetből, a „jó viszony” kedvéért vagy tájékozatlanságból lezártak minősíteni.

A szaksajtóban azonban nemcsak arra van példa, amikor a tényeket összekeverjük a véleményekkel, hanem arra is, amikor a kitűzött célok eléréséhez szükséges eszközöket célként tüntetjük fel. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy alacsonyabb szinten (kisebb csoportok számára) a nagy társadalmi célok elérése érdekében alkalmazandó eszközök egy időre „célá” válhatnak. Két példa erre:

— Cél az ország jobb faanyagellátása. Ennek eszköze lehet például a sarj-erdők kicserélése szálerdőkre. Ez az eszköz az erdész szakemberek számára (meghatározott ideig) lehet cél.

— A természetvédelem célja a védett értékek közkinccsé tétele. Ennek eszköze egy ideig lehet nemzeti parkok alakítása és bizonyos területek kisértetése az állam részére. Utóbbiak lehetnek a természetvédelmi főhatóság „céljai”.

Ezek után megkísérlem röviden megfogalmazni az erdészet és a természetvédelem céljait és felsorolni az ehhez szükséges eszközöket.

Az erdészet célja a *kitermelhető fatömeg* mennyiségének és minőségének állandó, folyamatos, lehetőleg egyenletes *emelése* úgy, hogy az erdők minél jobban megfeleljenek a *nem anyagi természetű szerek* körök (üdülés, sport, természetjárás, a környezet védelme stb.) ellátásának.

Ezt szolgálja az *erdőterület* (egyelőre korlátlan mértékű) *növelése*, minde-
nekelőtt a roncsolt és a mezőgazdasági művelésre gazdaságosan nem használ-
ható területek rovására. (Figyelembe véve minden más tényezőt, ez a tevé-
kenység — az elmúlt évtizedek tapasztalatainak figyelembevételével — az
ezredforduló táján végetérhet, amikor is az erdő aránya 20⁰/₀, területe 1 mil-
lió 900 ezer hektár körül lesz.)

Ugyancsak a fenti cél érdekében kell emelni az egységnyi területre eső
élőfakészletet, amelynek eszköze a termőhelynek legjobban megfelelő fafaj-
kiválasztás (értékesebb, gyorsan növő fafajok), a korosztályviszonyok legked-
vezőbb kialakítása (a fiatal és idősebb erdők megfelelő aránya és egyenletes
eloszlása), a mageredetű egyedek számának a sarjeredetűek rovására törté-
nő emelése és az erdők egészségi állapotának megőrzése vagy javítása.

E célok nagy része a nemzetközi és hazai tapasztalatok alapján könnyebben
elérhető az állami erdőkben, ezért nem elhanyagolható „cél” az erdőterüle-
ten belül az állami részarány, vagy legalább az *intézményes állami befolyás*
(üzemterv, felügyelet, finanszírozás) emelése.

A természetvédelem célja, hogy a legértékesebb és veszélyben levő *termé-
szeti kincsek váljanak közkinccsé* úgy, hogy azokat az utánunk következő ko-
rok emberei is élvezhessék (mennyiségük és értékük ne csökkenjen). (Köz-
kinccsé tétel alatt nemcsak az oktatást, ismeretterjesztést, gyönyörködést és
idegenforgalmat értjük, hanem a tudományos kutatást, a jelzőszerepet és a
génbankfeladatok ellátását is.)

E cél érdekében minden még védelemre érdemes természeti értéket minél
gyorsabban (amíg megvan) *védelem alá kell helyezni*.

(Ezt nevezzük extenzív fejlesztésnek. Ez a munka véges, mivel a természet-
védelem eszközeivel maximum az ország területének 6—7³/₀-át, kb. 600 ezer
hektár területet lehet és célszerű megvédeni. Ezen felül vannak a barlangok,
növények és állatok. A területnövelő munka kb. 1990-ig tarthat el, a többi
„végtelen”).

A cél elérése érdekében a már védett területeken mielőbb *helyre kell álli-
tani az „eredeti”*, vagy a kívánt *állapotot*, (rekonstrukció).

Ezek után létre kell hozni azokat a létesítményeket, amelyek *a látogatást*
az értékek veszélyeztetése nélkül *lehetővé teszik* (tanösvények, utak, parko-
lók, kilátók, kutatóbázisok, bemutatótermek. Ezt nevezzük intenzív fejlesztésnek).

A fentiek zöme csak állami tulajdonban levő védett területeken valósítha-
tó meg. Ezért a nem állami tulajdonban levő védett értékeket megvásárlás
vagy kisajátítás után *állami tulajdonba kell venni*.

A megfogalmazott célkitűzések a nemzetközi és a hazai tapasztalatok szerint
nagy részben (de nem kizárólag) a legkedvezőbben akkor érhetők el, ha a vé-
dett természeti értékeket kezelő szervezet közvetlenül a természetvédelmet
irányító főhatóságnak van alárendelve. (Csak így biztosítható az egységes,
összekapcsolt, osztatlan kezelés és bemutatás. A természetvédelmet hazánk-
ban eddig az alábbi főhatóságok irányították: 1879—1954 között a Földművelés-
ügyi Minisztérium, 1954—1961 között az Országos Erdészeti Főigazgatóság;
1962—1977 között az Országos Természetvédelmi Hivatal, 1977-től az Orzá-
gos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal.)

Sokkal kevésbé lényeges a főhatóság neve, mint az, hogy a kezelő szerv az
egész területen fel legyen ruházva a tulajdonosi (kezelési, használati) joga-
sultságokkal.

Az erdőkre és a természetvédelmi értékekre egyaránt jellemző, hogy szerve-
zetileg a nagyon sok más területen kedvező, vagy közömbös sokszínűség,

többszektorúság, „szerteágazóság” itt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket ha ilyenek egyáltalán voltak). Valószínűnek látszik, hogy ezen a területen (a postához, az államvasúthoz stb.) hasonlóan az egységesség, az integritás, a vertikális és horizontális „egycsatornáság”, illetve homogenitás hozná meg a legkedvezőbb eredményt.

Az erdészet és a természetvédelem céljainak és eszközeinek rövid felvázolása után döntse el az olvasó, hogy hol vannak e két „ágazat” között érzékenységek és érdekütközések.

Előtte azonban felhívom a figyelmet arra, hogy ha a stratégiai célok világosak, egyértelműek, akkor a személyi, szervezeti, anyagi problémákkal küzdő időszakokban is előre lehet lépni, ha lassabban is. Megfordítva már nehezebb a helyzet, mivel a legkedvezőbb pénzügyi, szervezeti és személyi feltételek sem adnak biztosítékot az előrelépésre ott, ahol a cél nincs kitűzve, azt az érdekeltek nem ismerik, vagy különböző módon értelmezik.

Erdőgazdálkodás és természetvédelem a Bükkben

A biológiai alapokra helyezett, az adott területen a növedéket bővítetten újratermelő erdőgazdálkodás általában kielégíti a természetvédelem igényeit. Ennek feltétele a ma rendkívül sokrétű szemlélet és érdek kellő összehangolása, a gazdasági rövidlátás felváltása az állampolitikai célokat igazán szolgáló hosszú távú gondolkodással és érdekérvényesüléssel.

A Bükki Nemzeti Park — hazánk egyetlen hegyvidéki, erdős nemzeti parkja — területének (39 000 ha) 95%-át összefüggő erdőségek borítják. A termőhelyi viszonyok az erdőtenyészet számára általában kedvezőek, ezért a Bükk az utóbbi néhány évezredben egyet jelentett a végeláthatatlan erdőségekkel, ahol a gyér lakosság csak erdőirtás útján juthatott földterületekhez. A keleti-Bükk (Diósgyőrtől Jávorkútig, ill. a Nagymező széléig) 1514-től koronauradalom, míg a hegység nyugati része egyházi birtok, ill. a Keglevichek, Palavichinyek, Coburgok révén magánkézben volt.

A Bükk erdei a XVIII. sz. közepéig a főúri tulajdonosok és zálogbirtokosok vadász-szenvedélyét, a települések állatállományának legeltetését, makkoltatását, az erdei méhészkedést, gyógynövények, erdei gyümölcsök gyűjtését szolgálták. A legnagyobb értéket — a fát — csak kis mértékben hasznosította a lakosság.

A XVIII. századbeli iparosítás, *Fazola Henrik* vaskohója, a gombamódra szaporodó üveghuták, az ipari forradalom faanyagigénye azonban hatalmas mértékű fakitermelést, a mezőgazdasági tevékenység pedig az erdőterületek folytonos csökkentését eredményezte.

A nemzeti park területének keleti részén a Borsodi, a nyugatin pedig a Mátrai Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság folytat erdőgazdálkodói tevékenységet. Együttes fakitermelési lehetőségük (a BNP területén) az 1980-as aktualizálatlan üzemtervek adatai szerint évi 162 ezer m³. Ez olyan jelentős értéket (cca. 250 mill. Ft) képvisel, amiről sem a népgazdaság, sem pedig a Bükkben gazdálkodó erdőgazdaságok nem mondhatnak le. Tevékenységük ezért a termelés, a környezet- és természetvédelem, az idegenforgalom, stb. ellentmondásainak állandó ütközésében áll. A legfontosabb pólusok:

- az erdőállományok tulajdonviszonyával örökölt, s azzal szoros összefüggésben álló kedvezőtlen korosztály megoszlás;
- az éves nyereséget célzó gazdálkodás kötelezettsége;